

ДО 175-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАРИНА ДРИНОВА

УДК 271.222(497.2):929 Дринов

ДЕЛОТО НА АКАДЕМИК МАРИН ДРИНОВ В ПАМЕТТА НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА

Митрополит Русенски Наум (Димитров)

Митрополит Русенський Наум (Димитров). Справа Марина Дринова у пам'яті Болгарської православної церкви

У статті аналізується внесок Марина Дринова у болгарське церковно-історичне джерелознавство; високо оцінюються його праці з історії Болгарської православної церкви. Наукова діяльність ученого розглядається як продовження справи преподобного Паїсія Хилендарського, що перебував біля витоків національного Відродження болгар.

Ключові слова: Марин Дринов, Болгарська православна церква, церковно-історичне джерелознавство, національне Відродження, Паїсій Хилендарський.

Митрополит Русенский Наум (Димитров). Дело Марина Дринова в памяти Болгарской православной церкви

В статье анализируется вклад Марина Дринова в болгарское церковно-историческое источниковедение; высоко оцениваются его труды по истории Болгарской православной церкви. Научная деятельность ученого рассматривается как продолжение дела преподобного Паисия Хилендарского, стоявшего у истоков национального Возрождения болгар.

Ключевые слова: Марин Дринов, Болгарская православная церковь, церковно-историческое источниковедение, национальное Возрождение, Паисий Хилендарский.

Metropolitan of Rousse Naum (Dimitrov). Case Marin Drinov in memory of the Bulgarian Orthodox Church

The article analyzes the contribution of Marin Drinov to Bulgarian church-historical source study; his works on the history of the Bulgarian Orthodox Church are highly estimated. His scientific activity is considered a continuation of the Venerable Paisius (Pasiy?) Hilendarski who stood at the origins of the Bulgarian National Revival.

Keywords: Marin Drinov, Bulgarian Orthodox Church, church-historical source study, National Revival, Paisiy Hilendarski.

Историческата памет на православния български народ пази свидно спомена за не един и двама скъпи свои синове, допринесли – в различни времена и по различни начини – за възхода на Българската православна църква и за осъществяването на нейната спасителна мисия както сред българите, така и сред други народи в православния свят. Първородна дъщеря на Константинополската патриаршия, Българската църква помни освен епохи на подем и процъфтяване, също и времена на тежки изпитания. Безспорно столетията на османското робство и прекъсването на самостоятелното ѝ администриране са най-критичният период от нейната хилядолетна история. Систематично и планомерно се провеждат опити тя не просто да бъде унищожена, но и да бъде ликвидиран всеки исторически спомен за нейното минало, да бъде изтрито и последното свидетелство за поместната църква по българските земи. За неуспеха на тези опити заслуги имат не един и двама знайни и незнайни дейци на Българската православна църква, но техните усилия биха били напразни, ако българският народ не бе родил двама от своите най-свидни синове: преп. Паисий Хилендарски и акад. Марин Дринов.

Всеки от тях, посвоему, има неповторима по рода си заслуга за съхраняването на паметта за славното минало на Българската църква: преподобният Паисий с това, че пръв в тежките години на иго издигна глас и с написването на своята *История славянобългарска* събуди сред българите чувството им за историческа памет, святост и приемственост, а акад. Дринов с това, че пръв постави научните основи на българското церковно-историческо изворознание и историография. Буден син на своя род и своята църква, със солидното образование, получено в Киевската духовна семинария (1858–1861), Историко-филологическия факултет на Московския университет (1861–1865), както и на други места в тогавашна Европа, той пръв сред своите сънародници се заема с нелеката задача да постави изучаването на българското

църковно минало на стабилни научни основи, с което остава завинаги в паметта на своя народ като първосъздател на българската църковна история.

1. Акад. Марин Дринов и българското църковно-историческо изворознание

От църковно-историческа гледна точка извороведските трудове на акад. Марин Дринов са може би най-важната част от неговото творчество. Внимателният поглед показва, че интересите и подборът на изследователя са насочени почти изключително към исторически източници със знаково значение за българското църковно минало. Не просто извори за историята, а документи, осветляващи периоди и събития от преломно значение за многовековния път на Българската църква.

Работата си по изследването и издаването на извори за историята на Българската църква, както и за българската история вобщие, младият Дринов започва веднага след завършване на университетското си образование през 1865 г. В неговите планове влиза и основаването на специалната поредица с работно заглавие „Паметници и изследвания по българска история“¹. В четири писма между февруари и май 1870 г., публикувани в *Периодическо списание* на Българското книжовно дружество в Браила, той докладва за работата си в едни от най-богатите архивни колекции на онова време в Неапол и Рим². Сред изследваните извори са Ватиканският препис на българския превод на *Манасиева хроника* от XIV в., документи на Търновските царе, писма и документи от Охридската архиепископия, извори за римокатолическата пропаганда на Балканите и др.

1.1. Грамотите на имп. Василий II за Охридската архиепископия

Първото крупно извороведско изследване на акад. Марин Дринов, свързано с Българската православна църква, озаглавено „Три грамоти, дадени от имп. Василий на българския Охридски архиепископ Йоан около 1020 година“, е отпечатано през 1873 г.³ Във въстъплението към извършения от него критичен превод на грамотите Дринов със задоволство изтъква, че те потвърждават защитаваните и преди от самия него тези, че Самуилова България не е някакво „ново“ държавно формирование, а пряк приемник на Първото българско царство, както и че Охридската архиепископия-патриаршия не е никакво „продължение на архиепископия Първа Юстиниана“ – каквото мнение е било налагано в онова време, а правоприменник на Българската патриаршия от Преслав и от Доростол, местила престолнината си заедно с преместването на българската държавна власт на запад – към Средец и Охрид.

Тук ще си позволим да припомним, че изтъкнатите констатации, които днес са добре известни и с които сме свикнали като с нещо саморазбираемо, далеч не са били така възприети и вобщие познати във времето, когато М. Дринов публикува своя превод на грамотите – време, когато българският народ е все още поданик на Османския султан, а Българската църква само три години по-рано е възстановила своята независимост, за да попадне под непримиреността на Вселенския престол и да бъде провъзгласена за схизматична. И само припомнянето на тези обстоятелства може да ни даде действителна представа за значението и въздействието върху българския дух на публикуването от Марин Дринов на Василиевите грамоти, изяснили толкова важни за българското народно и църковно самосъзнание въпроси от толкова съдбоносна за народа и църквата ни епоха.

1.2. Димитрий Хоматиан и българите

Следващото по важност извороведско изследване на Марин Дринов – макар и публикувано към края на активната му изследователска работа – е свързано с годините вече на самата Охридска българска архиепископия-патриаршия и с един от нейните най-изтъкнати кириаси – прочутия византийски канонист Димитрий Хоматиан. Написано на руски език, това изследване е публикувано в авторитетния – както сега, така и тогава – руски *Византийский временник*⁴ и представлява всепризнат и безценен за времето си принос към проходащото българско историческо изворознание⁵.

Още във въстъплението Дринов подчертава титулуването на Димитрий Хоматиан като *архиепископ на цяла България*, а по-късно – на базата на документите – уточнява времето, когато той бил все още само *хартофилак* на *Българската архиепископия*, както и края на неговото първосветителстване в Охрид през 1234 г. Проследявайки нататък значителна част от кореспонденцията на Хоматиан, хвърляща обилна светлина върху дейността му начело на Охридската архиепископия, акад. Дринов не се колебае да нарича Синода на

Охридската църква *Българския синод*, очертавайки, на базата на документите, пъстрата картина на църковно-политическата обстановка на Балканите от първите десетилетия на XIII в. и ключовата роля и авторитета в тази обстановка на *българския Охридски престол*.

Защо обаче изтъкваме тъкмо тези, на пръв поглед, по-скоро маловажни акценти от изследването на Марин Дринов за Димитрий Хоматиан, чийто приносен характер – както вече посочихме – отнасят повече към областта на византистиката? Разбира се, не защото той, в онези далечни години, или пък ние днес страдаме от нездрав църковен национализъм, а само защото за историята на българския православен дух Охридската *българска* архиепископия и патриаршия имат истински съдносно значение. Защото в първите години, когато възстановената като Екзархия самостоятелна Българска църква е трябвало да бъде ако не напълно унищожена, то поне изолирана от семейството на Вселенското православие, напомнянето на историческата истина за *българския характер* на Охридската архиепископия и за приемствеността на Българската Екзархия спрямо старите български църковни центрове – Плиска, Преслав и Охрид – е изиграло повече от положителна роля за повдигането на българския дух и укрепването на православния ни народ в борбата му срещу прибързано наложената от Вселенската патриаршия схизма, а не на последно място – още и за предпазването му от посегателствата на все повече засилващата се по онова време сред българите инославна пропаганда.

1.3. „Дриновският“ Синодик

Третият голям принос на акад. М. Дринов към делото на българското църковно-историческото изворознание е свързан със *Синодика на Неделя православна* и превода му на български език в Търновска България в началото на XIII в. Дълго време единият от общо двата запазени преписа на българския превод на Синодика остава лична собственост на Дринов и до днес, макар и отдавна съхраняван в ръкописната сбирка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (под № 432), остава известен именно като „Дриновски препис“⁶. На този важен църковен паметник акад. Дринов отделя внимание на няколко места из трудовете си, но особено се спира на него в единственото, изцяло посветено на славянските просветители свое съчинение „Нов църковнославянски паметник, споменаващ за славянските първоучители“⁷.

С изследването на българския превод на Синодика е свързан и приносът на акад. Дринов към кирилometодиевистиката. Въз основа на историко-филологически анализ на текста той доказва, че съдържащото се там славословие на св. Кирил и св. Методий е съставено върху по-стари източници, в Търново, именно през 1211 г. – годината, в която след края на противобогомилския събор, българският цар Борил за първи път поръчва превод на български език на Синодика. Изследвайки безценния ръкопис, акад. Дринов доказва, че в съхраненото там славословие „няма съществени добавки и промени от по-късно време“⁸, т.е. установява собствено българско по произхода си църковно честване на паметта на св. Солунски братя, което поне към началото на XIII в. не е повлияно от други традиции – свидетелство за духовна приемственост вътре в българската църковна традиция и – по думите на самия акад. Дринов – „особено благоговейното отношение на българите от това време към паметта и заслугите на св. Кирил, на св. Методий и на техните сподвижници към славянското просвещение“.

Измежду останалите извороведски изследвания на акад. Марин Дринов, които имат отношение към възстановяването на историческата памет на Българската църква и приносен характер към българското църковно-историческо изворознание, специално трябва да споменем и „Нов паметник за българската история“⁹, „Български летописен разказ от края на XVII век“¹⁰, „Записка от Охридския патриарх Прохор“¹¹, „Богомилска приказка“¹², „Из старобългарската книжнина“¹³, „Новонамерен надпис в Охридската „Св. София““¹⁴, „Една забравена българска история“¹⁵ и др.

2. Църковно-историческите изследвания на акад. Марин Дринов

Прегледът на църковно-историческите изследвания на акад. Дринов, свързани с Българската православна църква, неизбежно започва с неговия първи самостоятелен в научно отношение труд, озаглавен „Исторически преглед на Българската църква от самото ѝ начало и до днес“, отпечатан във Виена в 1869 г.¹⁶ Подобно на *История славянобългарска* на преп. Паисий Хилендарски, поставила началото на възстановяването на българската народна и църковна памет и свят, съчинението на Марин Дринов е първо по рода си, само че вече

научно-исторически издържано, написано върху свидетелствата на извори изложение за миналото и настоящето на Българската църква, извършено от български учен. При това, според справедливата оценка на акад. Иван Дуйчев, макар и писана в разгара на българо-гръцките църковни борби, тази книга учудва с „не само отличното познаване на историческите извори, но също и [с] рядката съдържаност и обективност... при разглеждането на толкова важни въпроси, вълнуващи дълбоко всички просветени българи от онази епоха“¹⁷.

Запознаването с текста на цитираното съчинение потвърждава високата оценка на съвременниците. Още във встъплението си Дринов подчертава, че съществуващите към негово време исторически трудове върху миналото на Българската църква, дело на римокатолически автори, разглеждат нейната история, от една страна, без да отчитат всички различни паметници, особено българските, а от друга – проявявайки неизбежно професионални пристрастия, в резултат от което се налагат изводи, „изложени или без всякаква критика, или пък с пристрастни тълкувания“. Онези пък от чуждите учени, които включват в изследванията си достъпните по онова време български паметници, чието издирване Дринов специално подчертава, че е започнало съвсем неотдавна, „са се допирали само до твърде малко от историческите съдби на нашата църква, повечето от които и досега са оставали или съвсем непокътнати, или пък са разглеждани твърде повърхностно“.

Изложението на акад. Дринов за историята на Българската църква започва още от първите християнски общини на Балканския полуостров – единственият правилен и от методологична, и от еклисиологична гледна точка подход, неизменно следван от всички по-късни изследователи на историята на Българската църква. Ето защо Дринов отделя цялата първа глава от своето изследване тъкмо на предисторията на самото учредяване на първата Българска архиепископия през 870 г., подчертавайки по този начин и най-важното: апостолската приемственост на Църквата в България, изначалната ѝ вярност към апостолската и светоотеческата традиция.

Нататък в изследването си пионерът на българската църковна история системно и възможно най-подробно проследява историческия път на Българската православна църква – архиепископия и патриаршия – с особени акценти върху най-важните епохи и събития от миналото ѝ: съдбоносния избор между Рим и Константинопол, първата Патриаршия в Преслав, пренасянето на седалището ѝ в Охрид и учредяването на Охридската архиепископия и патриаршия, нейната история до 1767 г., учредяването на Търновската архиепископия, след 1235 г. – патриаршия, и нейния живот до края на XIV в. и т.н. Специално внимание е отделено на „фанариотското бреме в България“ и на темата „Българското възраждане и църковният въпрос“ – един проблем, чието скорошно разрешаване акад. Дринов пророчески предрича само година преди учредяването на Българската Екзархия (1870 г.). Може да се каже, че така очертаната от Марин Дринов програма за изследване, излагане и изучаване на българското църковно минало остава непокътната и непроменена и до ден днешен – във всички последващи изследвания на църковните историци, които само допълват – на базата на новооткритите източници – отделни подробности, но неизменно следват тази програма, без да внасят в нея никакви изменения. В този смисъл е вярна и оценката на акад. Иван Дуйчев, че публикуването от акад. Марин Дринов още през 1869 г. „остава в много отношения ненадминато“ и до днес¹⁸. Същото можем да констатираме и сега – повече от четири десетилетия след като акад. Дуйчев пише за първото Дриново църковно-историческо съчинение и за неговото значение за българската църковно-историческа историография.

Друг ценен принос на Дринов към българското църковно-историческо познание е неговата студия „Българите и Константинополската патриаршия“¹⁹, публикувана на руски, в която подробно разглежда и църковно-исторически обосновава пред руското обществено мнение българските искания за самостоятелна църква, косвено съдействайки по този начин на своите сънародници във водената от тях борба. Паметни остават и до днес заключителните думи на Марин Дринов: „Делото на Българската църква е дело на българската народност“.

Предвид ограниченията в обема, от останалите църковно-исторически трудове на акад. Марин Дринов ще посочим само най-важните: 1) „Отец Паисий, неговото време, неговата история и учениците му“²⁰ – изследване, върху което ще се спрем подробно в третата част от нашето изложение, и 2) приносната студия „Въпросът за Българската и Сръбската църкви пред съдилището на Лионския събор в 1274 г.“²¹, в която Дринов, по думите на акад. Дуйчев, само „разяснява подробности из отношенията между българи и византийци през втората половина на XIII век“²², които обаче – бихме допълнили ние

– имат особено важно значение за Българската православна църква не само във времето на Дринов, но и в наши дни, предвид важността на темата за унията и за позицията на Българската църква към това движение не само в исторически аспект, но и в контекста на съвременните междуцърковни отношения.

В заключение ще цитираме дадената още през 1900 г. от акад. Васил Златарски оценка за значението на църковно-историческите изследвания на акад. Марин Дринов, който пръв сред българските учени „исторически и документално формулира, разясни и подкрепи църковните права на българите и доказа справедливостта на исканията им в борбата с фанариотските гърци“²³. Така, в борбата „на тихия фронт“ на науката акад. Дринов се оказва също толкова полезен на своя народ и на своята църква, колкото и дейците на движението за самостоятелна Българска църква, които в същото време, в което той изследва и излага миналото на своята църква, действат „на място“ за нейното възкресяване от пепелта на вековете и за възстановяването ѝ като историческа духовна институция на нашия народ, векове наред определяла неговата православна духовност.

3. Следовник на преп. Паисий Хилендарски

Както подчертахме още в самото начало, по своя характер и по отражението си върху съдбините на Българската православна църква делото на акад. Дринов може да бъде сравнено единствено с това на неговия учител по родолюбие, Хилендарския монах Паисий. Следвайки примера на Паисий, Марин Дринов също залага, на първо място, на историческата истина; също като при Паисий неговата сила е в неговото перо, а не в пряката конфронтация и в революционните методи на иначе справедливата борба. И едва ли е случайно, че тъкмо акад. Дринов, редом с всички вече изтъкнати приноси към Българската православна църква, се оказва още и първият изследовател на личността и делото на преподобния Паисий, а неговите изследвания върху Хилендарския монах – вече цитираното „Отецъ Паисий, неговото време, неговата история и ученицитъ му“ и „Още нъколко бълѣжки за Паисия и неговата история“²⁴ – съхраняват и до днес своята ценност на ненадминати в съдържателно отношение исторически изследвания. Както справедливо ще подчертае доста по-късно акад. Иван Дуйчев, „...около един век след писаното от М. Дринов ние с огорчение трябва да признаем, че не знаем нещо повече от него за личността на големия български будител“²⁵.

Едва ли би било пресилено ако кажем, че Дринов е не само първият български учен, изследвал творбата на преподобния Паисий, но и въобще първият изследовател, оценил в цялото му достойнство делото на Хилендарския монах и неговото значение за понататъшната история на българите и на Българската православна църква. Най-ярко потвърждение за казаното пък е фактът, че за първи път в новата българска история Дринов полага началото на българското Възраждане именно в личността и в делото на преподобния Паисий. В края на първото си изследване върху Хилендарския монах той написва следните паметни думи: „Ние сме обикнали да броим възраждането на народа си от началото на нашия век и туряме начело Априлова с Неофита, Венелина и пр. Да, големи са заслугите на тези благодетели на народа ни. Но дали няма да е по-правилно да отнесем възраждането си 60–70 години по-рано и да турим начело отца Паисия?“. И ето че предложението на акад. Дринов, направено за първи път в 1871 г., се оказва и до днес възприето и строго следвано в българската наука, свързваща неизменно началото на българското Възраждане тъкмо с личността и делото на Хилендарския монах.

В духа на тази висока оценка за св. Паисий акад. Дринов планира и ново научно-издържано, критическо издание на *История славянобългарска* – издание, в която тя, по неговите думи, „да се яви на свят така, както е излязла от ръката на Паисия“. Радостни сме да споделим, че днес, благодарение на общите усилия на Църквата и на българската научна общност, тази мечта е вече факт. През 2012 г., когато тържествено почетохме 250 години от написването на Паисиевата история, издателството на нашия атонски Зографски манастир отпечата първо по рода си критично издание на *История славянобългарска*, осъществявайки така отдавнашната мечта не само на акад. Дринов, но и на Българската православна църква, и на цялата българска общественост²⁶.

* * *

Накрая, в заключението си към този кратък очерк върху приноса на акад. Марин Дринов за Българската православна църква, сме длъжни да подчертаем и това, че пътят за възхода на нашата църква – така, както го е виждал акад. Дринов, съвпада изцяло с визията за този

възход и на приснопаметните наши архиереи от времената на борбите за самостоятелна Българска църква от края на XIX в.: път едновременно на висока духовност и на висока наука и образованост, на постепенно възходжане към високите образци на духовността и църковността, заложени в родовата ни памет още във времената на Преславската и на Търновската патриаршия; път на приемственост спрямо традициите на старите наши книжовни школи в Преслав, Охрид и Търново; път в духа на заветите на преп. Йоан Рилски, на преп. Теодосий Търновски, на св. Евтимий Търновски, на Григорий Цамблак, от рода на когото произхожда и светителят Киприан Московски, на преп. Паисий Хилендарски и на всички останали наши отци и учители по православие и родолюбие, запазено място сред които винаги ще има и честваният днес тук академик Марин Стоянов Дринов.

¹ Дринов, М. Нови паметници за историята на Българетъ и на тѣхнитѣ съсъди // Периодическо списание. Браила, 1870. – № 1. – С. 36–60; № 2. – С. 52–68.

² Дринов, М. Три грамоти, дадени от императора Василия на българския Охридски архиепископ Иоанъ около 1020 лето // Периодическо списание. Браила, 1873. – № 7–8. – С. 14–25; Ново издание на Грамотите виж в: Извори за българската история. Т. 11. София: БАН, 1965, с. 40–47.

³ Дринов, М. О нѣкоторыхъ трудахъ Димитрія Хоматіана какъ историческомъ материалѣ // Византийский временник. 1994. – № 1. – С. 319–340; № 2. – С. 1–23.

⁴ Оценявайки това изследване на М. Дринов, акад. Иван Дуйчев го определя като „най-обемистият и най-ценният му труд от тези години“, „забележителна статия... [която] трябва да бъде посочена еднакво като принос в областта на българското историческо изворознание и като проучване в областта на българо-византийските отношения“ (Приносът на Марин Дринов в областта на българската историография // Дринов, М. Избрани съчинения. Т. 1. София, 1971, с. 29).

⁵ Преписът е направен между 1600 и 1614 г. Както и другия запазен препис – Палазуовия, той е непълен, така че съвременният български текст на „Синодика“ представлява взаимно допълване на двата преписа (виж Божилов, И. Синодикът на цар Борил // Църква и държава през XIII век. София: Славика, 1999, с. 119–129).

⁶ Дринов, М. Новый церковно-славянскій памятникъ съ упоминаніемъ о славянскихъ первоучителяхъ // Журнал Министерства народного просвѣщенія. 1885. – № 238. С. 174–205.

⁷ Ангелов, Б. Марин Дринов. // Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. София: БАН, 1982, с. 616.

⁸ Периодическо списание, 1882, № 1, с. 126–133.

⁹ Пак там, 1882, № 3, с. 1–20.

¹⁰ Пак там, с. 132–141.

¹¹ Пак там, 1884, № 8, с. 123–126.

¹² Пак там, 1889, № 31, с. 113–121.

¹³ Пак там, 1890, № 32–33, с. 360–362.

¹⁴ Пак там, 1890, № 34, с. 542–545.

¹⁵ Оценката е на акад. Златарски (Златарски В. Н. Преглед на 30-годишната научно-книжовна деятелност на М. С. Дринов. – В: Сборниче за юбилея на професора Марин, С. Дринов 1869–1899. София, 1900, с. 41).

¹⁶ Приносът на Марин Дринов в областта на българската историография, с. 17.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Болгаре и Константинопольская патриархія. Беседа, Москва, 4, 1871, с. 324–359.

¹⁹ Периодическо списание, Браила, 4, 1871, с. 3–26.

²⁰ Периодическо списание, Браила, 7–8, 1873, с. 25–42.

²¹ Цит. съч., с. 23.

²² Цит. съч., с. 43.

²³ Периодическо списание, Средец, 19–20, 1886, с. 134–146.

²⁴ Цит. съч., с. 20.

²⁵ Паисий Хилендарски. История славянобългарска: критическо издание с превод и коментар. Прев. Д. Пеев, ком. А. Николов, Д. Пеев. Света Гора Атон: „Славянобългарска зографска света обител“, 2013.